certain aspects of intercultural communication and interaction between people of different cultures in Ukraine.

***Keywords**: cultural anthropology; intercultural communication; information space; socio–cultural interaction; interculturalcontact; communicators–inofons.*

***Домніч С. П.,** старший викладач Центру міжнародної освіти, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (Україна, Харків), spdom.286@gmail.com*

Міжкультурна комунікація як соціокультурний феномен: філософсько–антропологічний вимір

Розглядається міжкультурна комунікація як соціокультурний феномен у контексті філософсько–антропологічного виміру. Проаналізована міжкультурна комунікація у вітчизняній науці, оскільки це відображає аспекти міжкультурного спілкування та взаємодії представників різних культур в Україні.

***Ключові слова:** культурна антропологія; міжкультурна комунікація; міжкультурне спілкування; інформаційний простір; соціокультурна взаємодія; міжкультурний контакт; комуніканти–інофони.*

* * *

УДК 130.2:004:[008+316.32]

Макаренко Л. Л.
доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри інформаційних систем і технологій, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ТРАНСЛЯТОР ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Розглядаються перспективи розвитку та концепція інформаційного суспільства – суспільства нового типу. Проаналізовано погляди науковців щодо інформаційного суспільства як транслятора інформаційної культури, зокрема робиться акцент на відмову від технократичного мислення, зміну типу наукової раціональності, виявлення нових форм взаємодії науки зі сферою культури; необхідності гуманізації науково-технічного розвитку, єдності гуманітарного і природничо-наукового пізнання; можливості нового синтезу науки і моральності. Також подано характеристику основних рис інформаційного суспільства та визначено пріоритетність ролі інформаційних процесів.

***Ключові слова:** інформаційна культура, інформаційне суспільство, інформаційні процеси.*

Досліджуючи сучасне суспільство, різні автори характеризують його нову стадію розвитку як перехід в світ "технологічної культури" – А. Барцель [4]; точку "біфуркації" – Е. Ласло [28], перед "третьою хвилею" – А. Тоффлер [44], "новий цикл цивілізаційного розвитку" людства – В. С. Степін тощо, але найбільш поширеним є визначення сучасного суспільства як інформаційного суспільства. Філософами, соціологами, культурологами (Д. Белл, В. П. Зінченко, М. Кастельс, О. П. Кивлюк, Л. Ф. Кузнецова, Е. Ласло, Р. Опенгеймер, І. Р. Пригожин, А. І. Ракитов, А. Тоффлер, А. Д. Урсул та ін.) детально розглядається сучасна соціокультурна ситуація, розкривається історія становлення суспільства нового типу, виділяються його особливості та основні риси.

При розгляді концепції інформаційного суспільства Д. Белл, В. Я. Іноземцев, Д. Рісмен та інші характеризують сучасне суспільство як інформаційне, в якому в економіці пріоритет перейшов від переважного виробництва товарів до виробництва послуг; підвищення якості життя більшою мірою залежить від досягнень наукового знання, проведення наукових досліджень, підвищення якості системи освіти; інтелігенція і клас технічних фахівців – "білих комірців" – стали основною професійною групою; як пріоритетна цінність розглядається задоволення не матеріальних потреб (споживання товарів), а культурних і освітніх; визначальним компонентом структури економіки є не традиційні капіталомісткі і трудомісткі індустріальні галузі, а наукоємні, інформаційноємні інноваційні (high Tec); переважним чинником влади стає не матеріальна власність, а доступ до інформації, освіти, підвищення кваліфікації; пріоритетним джерелом прибутку є не індустріальне виробництво та енергетичні ресурси, а інформація, знання і наукоємкі технології тощо. А. Барцель, Зб. Бжесинський, Л. Ф. Кузнецова, М. А. Розов, В. С. Степін та ін. визначають сучасне суспільство як суспільство, характерною межею якого є швидка зміна техніки і технологій за рахунок систематичного використання наукових знань. В. С. Степін і Л. Ф. Кузнецова відзначають, що успіхи техногенної цивілізації в розвитку науки, техніко-технологічних інноваціях, у поліпшенні якості життя людей, у її звитяжній ході по всій планеті породили уявлення, що саме вона є магістральним шляхом розвитку людства. Ще п'ятдесят років потому мало хто вважав, що сама лінія техногенного прогресу і її система цінностей призведуть людство до критичних рубежів, що резерви цивілізаційного розвитку цього типу можуть бути вичерпані. Це виявилося тільки в другій половині XX сторіччя, коли найглибші глобальні кризи змусили критично подивитися на колишні ідеали прогресу.

Розвиток глобальних криз в сучасному суспільстві пов'язаний з домінуванням в ньому технократичних поглядів, технократичного мислення. На думку В. П. Зінченка, технократичне мислення не є невід'ємною межею представників науки взагалі і технічного знання зокрема. Воно може бути властиве і політичному діячеві, і представникові мистецтва, і гуманітарію. Технократичне мислення – це світогляд, істотними рисами якого є примат засобу над метою, цілі над сенсом і загальнолюдськими інтересами, сенсу над буттям і реальностями сучасного світу, техніки (у тому числі і психотехніки) над людиною і її цінностями. Технократичне мислення – це Розум, якому чужі Розум і Мудрість. Для технократичного мислення не існує категорій моральності, совісті, людського переживання і гідності.

Людство тривалий час намагалося не гармонійно співіснувати з природою, а пристосувати природу до потреб технократичного суспільства, "поправити природу технікою", що призвело до глобальної екологічної кризи на планеті. Серед безлічі планованих людством технічних рішень без продуманої гуманітарної експертизи (Р. М. Петрунева, В. М. Симонов та ін.) робляться і спроби "поправити" технікою людину (імплантація мікрочіпів у людський організм з метою його вдосконалення, заміна технічними пристроями хворих органів тощо), що може призвести до втрати людиною її людської суті.

Представники антисцієнтичних течій, що покладають на науку і її технологічні застосування відповідальність за наростаючі глобальні проблеми, ставлять під сумнів традиційні для сучасного суспільства цінності науки, наукової раціональності, науково-технічного прогресу. Проте пошук вирішення глобальних проблем необхідно пов'язувати не з відходом від науки і її технологічних застосувань, а з відмовою від технократичного мислення, зміною типу наукової раціональності, виявленням нових форм

взаємодії науки з сферою культури; необхідністю гуманізації науково-технічного розвитку, додання йому людського вимірювання; необхідністю єдності гуманітарного і природничо-наукового пізнання; можливістю нового синтезу науки і моральності [19; 20; 31].

І. Прігожин вважає, що це призводить до встановлення інших форм взаємодії людини і навколишнього світу, відмінних від технократичних, коли на зміну панування монологу приходить діалог, починають формуватися аксіологічні й етичні принципи, які регулюють відносини не тільки між людьми, але й між ними і природними процесами, що раніше було характерне лише для гуманітарного знання.

В основі концепції інформаційного суспільства лежать уявлення про зміну в сучасному суспільстві значущості інформації, інформаційних процесів і знань. Цю зміну можна простежити при аналізі інформаційних революцій в суспільстві, під якими розуміється реформування суспільних відносин внаслідок появи сучасних технологій обробки інформації. Перша революція пов'язана з винаходом писемності – можливістю передавати інформацію між людьми і знання від покоління до покоління; друга – з винаходом книгодрукування і виникненням нової культури передачі інформації від покоління до покоління; третя – з освоєнням електрики і розробкою кардинально нових технологій передачі інформації (телеграф, телефон, радіо), здатних оперативно передавати і нагромаджувати інформацію у великих обсягах; четверта – з винаходом мікропроцесорної технології, з появою персонального комп'ютера, комп'ютерних мереж і електронних комунікацій. За своєю масштабністю і наслідками вона у багато разів перевершує промислову революцію XIX ст. і науково-технічну революцію середини XX ст.

Низка вчених – Р. Катц, М. Маклюен, Ф. Махлуп, Й. Масуда, М. Порат, Т. Стоуньер, Т. Умесао та інші – визначають інформаційне суспільство як суспільство, в якому виробництво інформаційного, а не енерго- і матеріального продукту стане рушійною силою розвитку суспільства; будь-який продукт стане більш "інформаційноємним" (тобто що містить у своїй вартості вищу частку інновацій, дизайну, маркетингу, телекомунікацій, обробки інформації тощо); використання інформаційно-комунікаційних технологій дасть людині доступ до надійних джерел інформації, позбавить її від рутинної роботи, забезпечить високий рівень автоматизації виробництва.

З кінця 60-х років XX ст. різко почала зростати частка тих галузей, які були безпосередньо пов'язані з виробництвом і використанням інформації і знань. Вони отримали назву "Knowledge industries", що швидко поширилася, – індустрії інформації і знань. Їхня бурхлива експансія, що продовжується і нині, радикально змінила структуру суспільного виробництва. Інформація і знання, що розуміються не як субстанція, втілена у виробничих процесах або засобах виробництва, а вже як безпосередня продуктивна сила, стали найважливішим чинником розвитку сучасного суспільства. Вже зараз в економічно розвинених країнах переважна більшість людей зайнята не у сфері "людина – об'єкт" (промисловість), а у сфері "людина – знак" (від фінансової сфери і юриспруденції до створення комп'ютерних програм) і "людина – образ" (від оформлювача товарів, художника і актора до дизайнера вебсайту в Інтернеті). Так, в США (за матеріалами щорічного звіту економічного розвитку за 1998 р.) більше 60% працездатного населення було зайнято в інформаційній сфері, в сільському господарстві – тільки 3% і близько 13% – в промисловості.

На думку дослідників (М. Кастельс, К. К. Колін, А. І. Ракитов, А. Д. Урсул та ін.), інформаційна революція, що продовжується з середини XX ст., охоплює сьогодні всі сфери не тільки виробничої, але й соціальної діяльності людини – формується інформаційна єдність всієї людської цивілізації, реалізується вільний доступ кожної людини до всіх інформаційних ресурсів, превалюють гуманістичні принципи управління суспільством, засновані на прозорості влади, загальному доступі до інформації, демократичності ухвалення суспільних рішень.

Інформація в сучасному суспільстві "пронизує" не тільки державу, бізнес, безпосередньо виробництво, сферу послуг, але і побут, і стиль життя. Із зростанням ролі інформації, яка лежить в основі розвитку та існування інформаційного суспільства, пов'язано багато радикальних науково-технічних, економічних і соціальних змін, істотну модернізацію звичайних умов життя людей, їх інформаційно-педагогічну діяльність, побут і відпочинок тощо. Тенденції і темпи розвитку цих змін переконливо свідчать про те, що XXI ст. буде століттям інформації, якому властива взаємодія як з духовним, так і з матеріальним світом людини. З одного боку, інформація формує матеріальне середовище життя людини, виступаючи в ролі інноваційних технологій в різних сферах суспільства тощо; з другого – вона виступає основним засобом міжособистісних взаємин, взаємодій, постійно виникаючи, видозмінюючись і трансформуючись у процесі переходу від однієї людини до іншої. Інакше кажучи, інформація одночасно визначає і соціально-культурне життя людини, і його матеріальне буття в інформаційному суспільстві.

Пріоритетність ролі інформації і інформаційних процесів розглядається дослідниками як важлива особливість у становленні сучасного суспільства, що обумовлене процесами глобальної комп'ютеризації та інформатизації різних сфер діяльності суспільства і людини. Під комп'ютеризацією суспільства розумітимемо процес розвитку комп'ютерної технічної бази суспільства, що забезпечує зберігання, передачу і переробку інформації, а під інформатизацією суспільства – організований процес інтеграції інформаційних технологій у всі сфери діяльності суспільства і створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб і реалізації на основі інформаційно-комунікаційних технологій прав громадян, організацій, органів державної влади тощо. Таким чином, ці два процеси тісно пов'язані один з одним, але "інформатизація суспільства" є ширшим поняттям, ніж "комп'ютеризація суспільства".

Процеси комп'ютеризації й інформатизації відіграють основоположну роль у становленні інформаційного суспільства, коли головним об'єктом управління стають не матеріальні об'єкти, а символи, ідеї, образи, інтелект, знання; коли більшість тих, що працюють, зайняті виробництвом, зберіганням, пере-

робкою і реалізацією інформації, особливо вищої її форми – знань. З поняттям інформаційного суспільства пов'язані поняття інформаційних ресурсів суспільства та інформаційного середовища (інформаційного простору). Інформаційне середовище суспільства (або простір) розуміється нами як середовище створення, розповсюдження і використання інформаційних ресурсів суспільства (інформаційно-комунікаційних технологій, мереж, засобів масової інформації, довідково-пошукових систем, системи освіти загалом тощо).

Інформація, знання і кваліфікація суб'єкта стають головними чинниками влади та управління в інформаційному суспільстві, а інформаційні процеси – однією з найважливіших складових життєдіяльності людини і суспільства.

Інформаційне суспільство характеризується глобалізацією процесів і явищ (А. П. Ліферов, З. Бауман, М. Кастельс та ін.), яка формує єдиний світ, єдиний інформаційний простір, сприяє взаємопроникненню культур. Формування глобальних інформаційних мереж і систем відкриває можливості об'єднати інформаційні ресурси людської цивілізації і забезпечити доступ до них будь-якій людині.

Формування глобальних інформаційних мереж визначає також зміну колишньої стратифікованої структури інформаційного суспільства мережевою структурою. Так, М. Кастельс підкреслює, що він йменує сучасне суспільство мережевим, оскільки воно створено мережами виробництва, влади і досвіду, які утворюють культуру віртуальності в глобальних потоках, що перетинає час і простір. Не всі соціальні вимірювання і інститути слідують логіці мережевого суспільства, подібно до того, як індустріальні суспільства протягом довгого часу включали численні передіндустріальні форми людського існування. Але всі суспільства інформаційної епохи – з різною інтенсивністю – пронизані повсюдною логікою мережевого суспільства, чия динамічна експансія поступово абсорбує і підпорядковує передіснуючі соціальні форми [23, с. 505].

Інформаційні ресурси надали можливість різко підсилити інструментальні, технологічні та інтелектуальні можливості людини в інформаційному суспільстві, проте вони містять у собі як нові переваги, так і нові загрози; "виявилася радикальна невідповідність людського буття і глобального характеру доступних людині і суспільству інструментальних засобів пізнання і перетворення світу" [24, с. 8]. В інформаційному суспільстві зростає роль окремої особистості, що обумовлює нове розуміння сутності людини, її місця у Всесвіті, її інтегральної природи: людина розглядається як "мікрокосм" [30], як цілісна особистість, що реалізовує свій творчий потенціал у взаємодії з природою, суспільством та іншими людьми. Визначальними в цій тезі починають виступати уявлення про органічну включеність людини в єдиний прогресуючий Всесвіт і відповідності людини як результату космічної еволюції, породжуючи її світу. На цій основі виникає ідея відповідальності людини за цілісний світ, в який вона включена як його невід'ємна частина, а також відбувається усвідомлення людиною можливості реалізувати свій потенціал в системі відносин з іншими елементами системи – ідеї коеволюції космізму і ноосферного мислення [8; 8; 30; 32; 33; 40].

Пріоритетність інформаційних процесів в сучасному суспільстві визначає розширення поля культури; трансформуються риси традиційних видів культур, змінюється, наприклад, комунікативна культура: спілкування в інформаційному суспільстві може будуватися в принципово інших формах особистісних і професійних зв'язків за допомогою телекомунікацій, тобто без особистої присутності, але в режимі діалогу або полілогу. Виникають нові напрями культури, пов'язані з уміннями цілеспрямовано працювати з інформацією, використовувати її, обробляти, зберігати і передавати, оцінювати та інтерпретувати, наприклад, екранна, мережева, інформаційна культури тощо.

Інформаційне суспільство визначає нова зовнішність науки, змінює її статус [7; 8], що виявляється в інтенсивному використанні наукових знань в різних сферах людської діяльності; зміні характеру наукової діяльності, пов'язаного з революцією в засобах отримання, зберігання інформації і знань; розгляді науки як елемента культури, що взаємопов'язаний і взаємодіє зі всіма іншими її елементами, розвитку науки в культурно-історичному контексті; гуманітаризації науки, переосмисленні її ролі і місця в розвитку людства; у цілісності наукового знання (формування єдиної наукової картини світу, фундаменталізація, інтеграція наукового знання, відхід від вузької дисциплінарності тощо).

Розуміння єдності і цілісності інформаційних процесів у технічних системах, природі і суспільстві лежить в основі подальшого зближення природничо-наукового і гуманітарного знання, природничо-наукової і гуманітарної культур загалом. Підставою єдності цих знань є єдність світу, єдність процесу пізнання, єдність всіх форм людського досвіду; цілісність культури; принципова "проникність" форм і методів пізнання; міждисциплінарні і трансдисциплінарні зв'язки, що визначають специфіку культурних взаємозв'язків сучасного світу – інформаційну культуру. Єднання природничо-наукової і гуманітарної думки відображалося ще в ідеях російського космізму, російській філософській традиції [8; 40].

Наукова картина світу завжди "втілює світоглядний статус науки". Л. В. Кузнецова відзначає, що наразі цей статус виявляється у зв'язку з включенням наукової картини світу у вирішення проблеми пошуку стратегій виживання людства в умовах кризи техногенної цивілізації і пошуку подальших шляхів її розвитку. Ці пошуки нових світоглядних орієнтації ведуться не тільки у філософії, але і в сферах культури (мистецтві, релігії та ін.). Їх взаємний вплив сприяє прискоренню процесу формування нових сенсів універсальної культури – інформаційної, а відповідно і нової системи ціннісних пріоритетів, що припускають вироблення нестандартних стратегій людської життєдіяльності. Насамперед, нові ціннісні орієнтації активно включаються в систему філософсько-світоглядних підстав науки.

Окремі вчені (Белл Деніал І. І. Мазур, О. Н. Козлова, С. Н. Глазачев, А. Д. Урсул, [30; 45; 1]) виділяють тенденцію, що характеризує сучасний етап становлення інформаційного суспільства, – зростання невизначеності, що виявляється в дисбалансі

функціонування соціальних структур; відсутності чітко певних ідеалів і цілей людства; кризі раціональної свідомості; у ряді погроз, яким людству поки важко протистояти внаслідок їх несвідомості, фрагментації, прискореного темпу технологічних, виробничих і культурних змін складного нелінійного характеру.

Подолання невизначеності можливе з перебудовою пізнання в інформаційному суспільстві, зміною характеру пізнавальної діяльності – нової типології наукової раціональності, заснованої на відмінності в інтерпретації відносин суб'єкта, що пізнає, і досліджуваного об'єкта (системи): класичний, неокласичний, постнеокласичний типи наукової раціональності і нова еволюційно-синергетична парадигма, що визначає стиль мислення. Л. А. Бордонська відзначає, що для процесу наукового пізнання на сучасному етапі розвитку суспільства характерні: "... а) єдність процесів пізнання, єдність методів наукового пізнання: б) гнучкість і багатогранність мислення; в) співвідношення емоційно-плотського, наочно-образного, формально-логічного і інтуїтивного мислення на різних етапах пізнання; г) взаємодія і взаємозв'язок лівої і правої півкуль в пізнанні і осмисленні світу; д) нові підходи до проблеми розуміння; е) осмислення різних типів наукової раціональності і перехід від класичного до неокласичного і постнеокласичного типу; ж) інтеграційно-проблемний підхід в пізнанні і реалізації всіх напрямів діяльності людини і людства; з) еволюційно-синергетична парадигма як новий стиль мислення, що розглядає світ і процеси в світі з позицій розвитку (самоорганізації) відкритих диспативних систем; еволюційно-синергетичний підхід, що дає змогу з інших позицій подивитися на розвиток живих і неживих систем, людини і суспільства (нелінійні процеси, альтернативні шляхи розвитку тощо)" [7, с. 35].

Руйнування колишніх стереотипів мислення, "інтелектуальних табу" (страх перед складним; негативне ставлення до нестабільності, невизначеності, хаосу тощо) вчені пов'язують із становленням системно-інформаційного, еволюційно-синергетичного підходів. Кібернетика, інформатика і системний аналіз наразі передають естафету синергетиці, яка "намагається асоціювати методологію всіх попередніх течій". Основи синергетичного бачення світу закладені в роботах таких дослідників, як Ю. Клімонтовіч, С. Курдюмов, Б. Мандельброт, Л. Мандельштам, І. Пригожин, А. Пумнкаре, Г. Хакен та інші. Синергетика має справу з особливими складними, так званими відкритими дисипативними системами, які пропускають через себе енергію, речовину, інформацію, знаходяться в стані, далекому від рівноваги, за рахунок внутрішніх сил здібні до самоорганізації.

Сфера використання синергетики вибуховим чином розширюється, проникаючи у всі галузі науки, культури, освіти, радикально змінює наше бачення світу і є основою нової методології пізнання. Синергетика може бути використана як основа міждисциплінарного синтезу знань, як основа для діалогу представників природничо-наукової і гуманітарної сфер, для кросдисциплінарної комунікації, діалогу і синтезу науки і мистецтва, діалогу науки і релігії, Заходу і Сходу (західного і східного світобачення).

Зміна статусу науки в інформаційному суспільстві обумовлена також розвитком методології міждисциплінарних досліджень, яка орієнтована на горизонтальний трансдисциплінарний зв'язок реальності (Е. Ласло) на відміну від вертикального причинно-наслідкового зв'язку дисциплінарної методології. Дисциплінарний підхід, вирішуючи конкретну задачу, що виникла в історичному контексті розвитку предмета, добирає методи із сталого інструментарію – … прямо протиставлений міждисциплінарний підхід, коли під даний універсальний метод шукаються завдання, що ефективно вирішуються їм в найрізноманітніших сферах людської діяльності.

В інформаційному суспільстві змінюється роль освіти (рис. 1), вона стає пріоритетною цінністю суспільства, що обумовлене зростанням інформаційних потоків, постійним оновленням знань, необхідністю безперервної освіти впродовж всього життя людини.

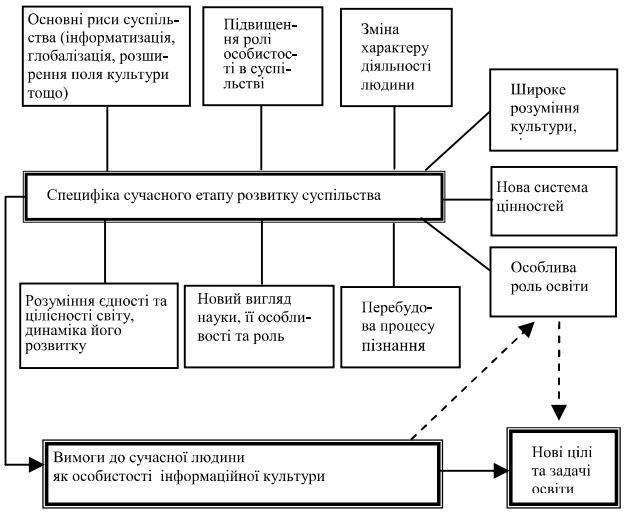

Рис. 1. Специфіка сучасного етапу розвитку інформаційного суспільства

Таким чином, усвідомлення людством глобальних проблем, що стоять перед ним, спроби вирішення цивілізаційних криз призводять до поступових змін в специфіці розвитку суспільства на сучасному етапі. Перш за все маються на увазі інтеграційні тенденції в науці, культурі; широке впровадження системно-інформаційного, еволюційно-синергетичного підходів у всі сфері людської діяльності; нове розуміння раціональності, інша стратегія пізнання світу; виникнення нових внутрішніх орієнтирів людини; необхідність вирішення глобальних проблем людства; відхід від технократизму і тощо. Стало помітним прагнення до цілісності пізнання світу, інтеграції різних форм пізнавальної діяльності, подолання протистояння і роз'єднаності "двох культур" – зближення природничо-наукової і гуманітарної культур, становлення нового типу культури людини і суспільства – інформаційної культури, в якій найбільш відображена специфіка розвитку сучасного суспільства. Ґрунтуючись на виявленій специфіці сучасного етапу розвитку суспільства (рис. 1).

Охарактеризуємо основні риси інформаційного суспільства:

– становлення інформації і інформаційних технологій як стратегічного чинника, ресурсу розвитку та основної продуктивної сили сучасного інформаційного (постіндустріального) суспільства;

– глобалізація процесів і явищ, що формує єдиний світ, єдиний інформаційний простір, сприяє взаємопроникненню культур;

– підвищення ролі інформаційного сектора як у сфері послуг, так і у виробничій загалом;

– становлення "мережевого" характеру суспільства, що змінює колишню стратифіковану структуру суспільства;

– актуалізація інформації, знань і кваліфікації суб'єкта як головного чинника влади й управління;

– зміна ролі особистості, розуміння людини як "мікрокосму", як цілісної особистості, що реалізовує свій творчий потенціал у взаємодії з природою, суспільством й іншими людьми;

– впровадження системно-інформаційного, еволюційно-синергетичного підходів у всі сфери людської діяльності;

– розширення поля культури, обумовлене проявом інформаційних рис традиційних культур (нова комунікація, полікультурність, заміна монологу діалогом і полілогом тощо) і виникненням нових культур (культура електронних ЗМІ, екранна, мережева культури, інформаційна культура загалом та ін.);

– перебудова пізнання – зміна характеру пізнавальної діяльності, заснована на єдності процесів пізнання і методів наукового пізнання, гнучкості і багатогранності мислення; взаємозв'язки емоційно-плотського, наочно-образного, формально-логічного та інтуїтивного мислення; системно-інформаційна, еволюційно-синергетична парадигма як новий стиль мислення;

– зміна статусу науки, набуття нею нової зовнішності з інтенсивним використанням наукових знань у різних сферах людської діяльності; із зміною характеру наукової діяльності; гуманітаризацією науки, переосмисленням її ролі і місця в розвитку людства; з цілісністю наукового знання;

– зближення природничо-наукового і гуманітарного знання, природничо-наукової і гуманітарної культури загалом (підвищення значущості емоційної сфери, наявність трансдисциплінарних зв'язків; побудова єдиної картини світу, гуманізація і гуманітаризація наукового знання та ін.);

– становлення освіти як пріоритетної цінності суспільства (особлива роль освіти в інформаційному суспільстві: зростання інформаційних потоків, постійне оновлення знань, необхідність безперервної освіти впродовж всього життя людини тощо).

Масштаби змін, що відбуваються практично у всіх сферах життєдіяльності сучасного суспільства, на сьогодні настільки значні, а їхні соціально-економічні і психологічні наслідки такі радикальні, що можна цілком обґрунтовано говорити про виникнення нової глобальної проблеми – "проблеми особистості" в умовах переходу суспільства до нової стадії свого розвитку – інформаційного суспільства. Суспільна свідомість людини, рівень її професійних знань і навичок разом з рівнем загальної і інформаційної культури поки не встигають за темпами розвитку науково-технічного прогресу і не відповідають сучасним інформаційним умовам життя людства загалом.

Список використаних джерел

1. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting. – N.Y., 1973.

2. Антонова С. Г. Информационное мировоззрение: К вопросу о сущности определения понятия [Текст] / С. Г. Антонова // Проблемы информатизации культуры : сб.статей. – Вып. 3. – М., 1996. – С. 23-28.

3. Атаян А. М. Дидактические основы формирования информационной культуры личности в условиях информатизации общества [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / А. М. Атаян ; СОГУ. – Владикавказ, 2001. – 18 с.

4. Барцель А. Значение технологической культуры и техноэтики // Вестн. высш. шк. – 1991. – № 12. – С. 54-58.

5. Бобыр Е. И. Опыт многоуровневой непрерывной информационной подготовки [Текст] / Е. И. Бобыр, В. А. Кирвас, В. П. Козыренко // Инновации в образовании. – 2005. – № 4. – С. 28-36.

6. Бордовская Н. В. Системная методология современных педагогических исследований / Н. В. Бордовская // Педагогика. – 2005. – № 5. – С. 21-29.

7. Бордонская Л. А. Теория и практика отражения взаимосвязи науки и культуры в школьном физическом образовании и в подготовке учителя физики : дис. ... д-ра пед. наук. – М., 2002. – 480 с.

8. Вернадский В. И. Биосфера [Текст] / В. И. Вернадский. – М. : 1967. – 512 с.; Вернадский В. И. Биогеохимические очерки: 1922–1932. – М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1940; Вернадский В. И. Размышления натуралиста. – Кн. 2. Научная мысль как планетное явление. – М. : Наука. – 192 с.

9. Виноградов В. А. Информационная культура, как фактор повышения информационной деятельности [Текст] / В. А. Виноградов. – Л. : Наука, 1990. – 216 с.

10. Вохрышева М. Г. Информационная культура в системе культурологического образования специалиста [Текст] / М. Г. Вохрышева // Проблемы информационной культуры : сб. статей. – М., 1994. – С. 117-124.

11. Гендина Н. И. Концепция информационной культуры личности и международные стандарты информационной грамотности: гуманитарный подход [Текст] / Н. И. Гендина // Известия МАН ВШ-2004. – № 4. – С. 191-205.

12. Гендина Н. И. База исследований в области информационной культуры [Текст] / Н. И. Гендина, Е. Л. Кудрина // Библиография. – 2001. – № 3. – С. 110-113.

13. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций). – М. : Изд-во "Совершенство", 1998. – 608 с.

14. Горлова И. И. Информационная культура и проблемы культурной политики // Проблемы информационной культуры : сб. ст. – М., 1994. – С. 90-101.

15. Густов П. В. Повышение уровня информационной культуры специалистов в условиях дополнительного информационного образования [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / П. В. Густов ; ВИШУ. – Н.Новгород, 2006. – 238 с.

16. Густов П. В. Ресурсы Интернет для технологий, инноваций и бизнеса [Текст] : учебное пособие / П. В. Густов, И. А. Коршунов. – Н.Новгород : ГОУ НИЦ, 2003. – 235 с.

17. Данильчук Е. В. Методическая система формирования информационной культуры будущего педагога [Текст] : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02 / Е. В. Данильчук ; МГОГТУ им. М. А. Шолохова. – Москва, 2003. – 16 с.

18. Зиновьева Н. Б. Информационная культура личности [Текст] / Н. Б. Зиновьева. – Краснодар, 1996. – 136 с.

19. Зинченко В. П. Наука – неотъемлемая часть культуры? // Вопр. философии. – 1990. – № 1. – С. 33-50.

20. Каган М. С. Философская теория ценности. – СПб. : Петрополис, 1997. – 205 с.

21. Каракозов С. Д. Информационная культура в контексте общей теории культуры личности [Текст] / С. Д. Каракозов // Педагогическая информатика. – 2000. – № 2. – С. 41-54.

22. Каракозов С. Д. Развитие содержания обучения в области информационно-образовательных систем: подготовка учителя информатики в контексте информатизации образования [Текст] : монография / под ред. Н. И. Рыжовой. – Барнаул, 2005. – 300 с.

23. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура. – М. : Изд-во ГУ ВШЭ, 2000.

24. Кинелев В. Г. Контуры системы образования XXI века // Информатика и образование. – 2000. – № 5.

25. Козлов О. А. Развитие методической системы обучения информатике курсантов военно-учебных заведений Министерства обороны РФ [Текст] : дис. докт. пед. наук : 13.00.02 / О. А. Козлов, ИОСО РАО. – Москва, 1999. – 541 с.

26. Колин К. К. Фундаментальные основы информатики: Социальная информатика [Текст] / К. К. Колин. – Екатеринбург, 2000. – 350 с.

27. Коряковцева Н. А. Формирование информационной культуры студентов в библиотеке [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Н. А. Коряковцева. – Москва, 1999. – 19 с.

28. Ласло Э. Век бифуркации. Постижение изменяющегося мира // Путь. – 1995. – № 7. – С. 3-130.

29. Леончиков В. Е. Информационная культура личности: поиски методологии [Текст] / В. Е. Леончиков // Информационное общество: культурологические проблемы : материалы междунар. науч. конф. (Краснодар – Новороссийск 17-19 сентября 1997 г.). – Краснодар, 1997. – С. 91-93.

30. Мазур И. И., Козлова О. Н., Глазачев С. Н. Путь к экологической культуре. – М. : Горизонт, 2001. – 194 с.

31. Маркарян Э. С. Теория культуры и современная наука (логико-методологический анализ). – М. : Мысль, 1983. – 284 с.

32. Моисеев Н. Н. Восхождение к разуму: Лекции по универсальному эволюционизму и его приложениям. – М. : Атомиздат, 1993. – 175 с.

33. Назаретян А. П. Агрессия, мораль и кризисы в развитии мировой культуры: Синергетика исторического прогресса : Курс лекций. – М. : Наследие, 1996. – 184 с.

34. Нестерова Л. В. Формирование информационной культуры будущих инженеров лесного комплекса в процессе гуманитарной подготовки [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Л. В. Нестерова. – Брянск, 2002. – 229 с.

35. Образцов П. И. Информационная культура студента в контексте информатизации высшего образования [Текст] / П. И. Образцов // Мир образования – образование в мире. – М., 2004. – № 2. – С. 202-209.

36. Поддьяков А. Н. Исследовательское поведение: стратегии познания, помощь, противодействие, конфликт [Текст] / А. Н. Поддьяков. – М., 2000. – 266 с.

37. Роберт И. В. Толкование слов и словосочетаний понятийного аппарата информатизации образования [Текст] / И. В. Роберт // Информатика и образование. – 2004. – № 5. – С. 22-29; 2004. – № 6. – С. 63-70.

38. Роберт И. В. Толковый словарь терминов понятийного аппарата информатизации образования [Текст] / И. В. Роберт, Т. А. Лавина. – М. : ИИОРАО, 2009. – 96 с.

39. Рунов А. В. Социальная информатика [Текст] : учебное пособие / А. В. Рунов. – М. : КНОРУС, 2009. – 428 с.

40. Русский космизм: Антология философской мысли. – М. : Педагогика-Пресс, 1993. – 368 с.

41. Соснина Т. Н. Словарь трактовки понятия “информация” [Текст] / Т. Н. Соснина, П. Н. Гончуков. – М., 1997. – 168 с.

42. Степанов А. Г. Методология формирования содержания обучения информатике студентов экономических специальностей на основе объектно-ориентированного подхода [Текст] : автореф. дис. докт. пед. наук : 13.00.02 / А. Г. Степанов ; РГПУ. – СПб, 2005. – 489 с.

43. Суханов А. П. Информационный аспект теории развития личности [Текст] : автореф. дис. ... докт. филос. наук / А. П. Суханов. – Свердловск, 1983. – 51 с.

44. Тоффлер А. Третья волна / А. Тоффлер. – М. : АТС, 1999. – 784 с.

45. Урсул А. Д. Информатизация общества (введение в социальную информатику) [Текст] / А. Д. Урсул. – М. : АОН, 1990. – 192 с.

46. Урсул А. Д. Модель устойчивого развития цивилизации: информационные аспекты [Текст] / А. Д. Урсул // НТИ. – Сер. 2. – 1994. – № 12. – С. 1-8.

References

1. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting. – N.Y., 1973.

2. Antonova S. G. Informacionnoje myrovozzrenije: K voprosu o sushchnosti opredelenija pon’atija [Tekst] / S. G. Antonova // Problemy informatizacii kul’tury : sb. statey. – Vyp. 3. – M., 1996. – S. 23-28.

3. Atajan A. M. Didacticheskije osnovy formirovanija informacionnoj kul’tury lichnosti v uslovijah informatizacii obshchestva [Tekst] : avtoref. dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / A. M. Atajan ; SOGU. – Vladikavkaz, 2001.– 18 s.

4. Barcel A. Znachenije tehnologicheskoj kul’tury i tehnoetiki // Vestn. vyssh. shk. – 1991. – № 12. – S. 54-58.

5. Bobyr E. I. Opyt mnogourovnevoj nepreryvnoj informacionnoj podgotovki [Tekst] / E. I. Bobyr, V. A. Kyrvas, V. P. Kozyrenko // Innovacii v obrazovanii. – 2005. – № 4. – S. 28-36.

6. Bordovskaja N. V. Systemnaja metodologija sovremennyh pedagogicheskih issledovanij / N. V. Bordovskaja // Pedagogika. – 2005. – № 5. – S. 21-29.

7. Bordonskaja L. A. Teorija i praktika otrazhenija vzaimosv’azi nauki i kul’tury v shkol’nom fizicheskom obrazovanii i v podgotovke uchitel’a fiziki : dis. ... d-ra ped. nauk. – M., 2002. – 480 s.

8. Vernadskij V. I. Biosfera [Tekst] / V. I. Vernadskij. – M. : 1967. – 512 s.; Vernadskij V. I. Biohimicheskije ocherki: 1922–1932. – M.; L. : Izd-vo AN SSSR, 1940; Vernadskij V. I. Razmyshleniya naturalista. – Kn. 2. Nauchnaja mysl’ kak planetnoe javlenije. – M. : Nauka. – 192 s.

9. Vinogradov V. A. Informacionnaja kul’tura, kak faktor povyshenija informacionnoj deyatel’nosti [Tekst] / V. A. Vinogradov. – L. : Nauka, 1990. – 216 s.

10. Vohrysheva M. G. Informacionnaja kul’tura v systeme kul’turologicheskogo obrazovanija specialista [Tekst] / M. G. Vohrysheva // Problemy informacionnoj kul’tury : sb. statei. – M., 1994. – S. 117-124.

11. Gendina N. I. Koncepcija informacionnoj kul’tury lichnosti i mezhdunarodnyje standarty informacionnoj gramotnosti: gumanitarnyj podhod [Tekst] / N. I. Gendina // Izvestija MAN VSh-2004. – № 4. – S. 191-205.

12. Gendina N. I. Baza issledovanij v oblasti informacionnoj kul’tury [Tekst] / N. I. Gendina, E. L. Kudrina // Bibliografija. – 2001. – № 3. – S. 110-113.

13. Gershunskij B. S. Filosofija obrazovanija dl’a XXI veka (V poiskah praktiko-orientirovannyh obrazovatel’nyh koncepcyj). – M. : Izd-vo “Sovershenstvo”, 1998. – 608 s.

14. Gorlova I. I. Informacionnaja kul’tura i problemy kul’turnoi politiki // Problemy informacionnoi kul’tury : sb. st. – M., 1994. – S. 90-101.

15. Gustov P. V. Povyshenie urovn’a informacionnoj kul’tury specialistov v usloviyah dopolnitel’nogo informacionnogo obrazovanija [Tekst] : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 / P. V. Gustov ; VYShU. – N.Novgorod, 2006. – 238 s.

16. Gustov P. V. Resursy Internet dl’a tehnologij, innovacij i biznesa [Tekst] : uchebnoe posobije / P. V. Gustov, I. A. Korshunov. – N.Novgorod : GOU NIC, 2003. – 235 s.

17. Danyl’chuk E. V. Metodicheskaja sistema formirovanija informacionnoj kul’tury budushchego pedagoga [Tekst] : avtoref. dis. ... dokt. ped. nauk : 13.00.02 / E. V. Danyl’chuk ; MGOGTU im. M. A. Sholohova. – Moskva, 2003. – 16 s.

18. Zinovjeva N. B. Informacionnaja kul’tura lichnosti [Tekst] / N. B. Zinov’eva. – Krasnodar, 1996. – 136 s.

19. Zinchenko V. P. Nauka – neotjemlimaja chast’ kul’tury? // Vopr. filosofii. – 1990. – № 1. – S. 33-50.

20. Kagan M. S. Filosofskaja teorija cennosti. – SPb. : Petropolis, 1997. – 205 s.

21. Karakozov S. D. Informacionnaja kul’tura v kontekste obshchej teorii kul’tury lichnosti [Tekst] / S. D. Karakozov // Pedagogicheskaja informatika. – 2000. – № 2. – S. 41-54.

22. Karakozov S. D. Razvitije soderzhanija obuchenija v oblasti informacionno-obrazovatel’nyh sistem: podgotovka uchitel’a informatiki v kontekste informatizacii obrazovanija [Tekst] : monografija / pod red. N. I. Ryzhovoj. – Barnaul, 2005. – 300 s.

23. Kastel’s M. Informacionnaja epoha. Ekonomika, obshchestvo i kul’tura. – M. : Izd-vo GU VShE, 2000.

24. Kynel’ov V. G. Kontury sistemy obrazovanija XXI veka // Informatika i obrazovanije. – 2000. – № 5.

25. Kozlov O. A. Razvitije metodicheskoj sistemy obuchenija informatike kursantov vojenno-uchebnyh zavedenij Ministerstva oborony RF [Tekst] : dis. dokt. ped. nauk : 13.00.02 / O. A. Kozlov, IOSO RAO. – Moskva, 1999. – 541 s.

26. Kolin K. K. Fundamental’nyje osnovy informatiki: Social’naja informatika [Tekst] / K. K. Kolin. – Ekaterinburg, 2000. – 350 s.

27. Kor’akovceva N. A. Formirovanije informacionnoj kul’tury studentov v biblioteke [Tekst] : avtoref. dis. ... kand. ped. nauk / N. A. Kor’akovceva. – Moskva, 1999. – 19 s.

28. Laslo E. Vek bifurkacii. Postizhenie izmen’ajushchegos’a mira // Put’. – 1995. – № 7. – S. 3-130.

29. Leonchikov V. E. Informacionnaja kul'tura lichnosti: poiski metodologii [Tekst] / V. E. Leonchikov // Informacionnoje obshchestvo: kul'turologicheskije problemy : materialy mezhdunar. nauch. konf. (Krasnodar – Novorossiisk 17-19 sent'abr'a 1997 g.). – Krasnodar, 1997. – S. 91-93.

30. Mazur I. I., Kozlova O. N., Glazachov S. N. Put' k ekonomicheskoj kul'ture. – M. : Gorizont, 2001. – 194 s.

31. Markar'an E. S. Teorija kul'tury i sovremennaja nauka (logiko-metodologicheskij analiz). – M. : Mysl', 1983. – 284 s.

32. Moiseev N. N. Vochozhdenije k razumu: Lekcii po universal'nomu evolucionizmu i jego prilozhenijam. – M. : Atomizdat, 1993. – 175 s.

33. Nazater'an A. P. Aggressija, moral' i krizisy v razvitii mirovoi kul'tury: Sinergetika istoricheskogo progressa : Kurs lekcyj. – M. : Nasledije, 1996. – 184 s.

34. Nesterova L. V. Formirovanije informacionnoj kul'tury budushchyh inzhenerov lesnogo kompleksa v processe gumanitarnoj podgotovki [Tekst] : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.08 / L. V. Nesterova. – Br'ansk, 2002. – 229 s.

35. Obrazcov P. I. Informacionnaja kul'tura studenta v kontekste informatizacii vysshego obrazovanija [Tekst] / P. I. Obrazcov // Mir obrazovanija – obrazovanije v mire. – M., 2004. – № 2. – S. 202-209.

36. Poddjakov A. N. Issledovatel'skoje povedenije: strategii poznanija, pomoshch', protivodeistvije, konflikt [Tekst] / A. N. Poddjakov. – M., 2000. – 266 s.

37. Robert I. V. Tolkovanije slov i slovosochetanij pon'atijnogo apparata informatizacii obrazovanija [Tekst] / I. V. Robert // Informatika i obrazovanije. – 2004. – № 5. – S. 22-29; 2004. – № 6. – S. 63-70.

38. Robert I. V. Tolkovyj slovar' terminov pon'atijnogo apparata informatizacii obrazovanija [Tekst] / I. V. Robert, T. A. Lavina. – M. : IIORAO, 2009. – 96 s.

39. Runov A. V. Socyal'naja informatika [Tekst] : uchebnoje posobije / A. V. Runov. – M. : KNORUS, 2009. – 428 s.

40. Russkij kosmizm: Antologija filosofskoj mysli. – M. : Pedagogika-Press, 1993. – 368 s.

41. Sosnina T. N. Slovar' traktovki pon'atija "informacija" [Tekst] / T. N. Sosnina, P. N. Gonchukov. – M., 1997. – 168 s.

42. Stepanov A. G. Metodologija formirovanija soderzhanija obuchenija informatike studentov ekonomicheskih special'nostej na osnove objektno-orientirovannogo podhoda [Tekst] : avtoref. dis. dokt. ped. nauk : 13.00.02 / A. G. Stepanov; RGPU. – SPb, 2005. – 489 s.

43. Suhanov A. P. Informacionnyj aspekt teorii razvitija lichnosti [Tekst] : avtoref. dis.... dokt. filos. nauk / A. P. Suhanov. – Sverdlovsk, 1983. – 51 s.

44. Toffler A. Tretja volna / A. Toffler. – M. : ATS, 1999. – 784 s.

45. Ursul A. D. Informatizacija obshchestva (vvedenije v socyal'nuju informatiku) [Tekst] / A. D. Ursul. – M. : AON, 1990. – 192 s.

46. Ursul A. D. Model' ustojchivogo razvitija civilizacii: informacionnye aspekty [Tekst] / A. D. Ursul // NTI. – Ser. 2. – 1994. – № 12. – S. 1-8.

Makarenko L. L., *doctor of pedagogical sciences, associate professor, professor of department of the informative systems and technologies, National pedagogical university of the name of M. P. Dragomanov (Ukraine, Kyiv), gileya.org.ua@gmail.com*

Information society as translator of informative culture: philosophical analysis

The prospects of development and conception of informative society (society of new type) are examined. The looks of scientists in relation to informative society as translator of informative culture are analysed. Special attention is paid to abandonment from technocratic thinking, change of scientific rationality type, exposure of new forms of co-operation of science with the sphere of culture; necessity of humanizing of scientific and technical development; necessity of unity of humanitarian and natural scientific cognition; possibility of new synthesis of science and morality. Description of basic lines of informative society is given. Priority role of informative processes is defined.

Keywords: *informative culture, informative society, globalization, technocratic thinking.*

Макаренко Л. Л., *доктор педагогических наук, доцент, профессор кафедры информационных систем и технологий, Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова (Украина, Киев), gileya.org.ua@gmail.com*

Информационное общество как транслятор информационной культуры: философский анализ

Рассматриваются перспективы развития и концепция информационного общества – общества нового типа. Проанализированы взгляды научных работников относительно информационного общества как транслятора информационной культуры, в частности делается акцент на отказ от технократического мышления, изменение типа научной рациональности, выявление новых форм взаимодействия науки с сферой культуры; необходимость гуманизации научно-технического развития; необходимость единства гуманитарного и естественно-научного познания; возможность нового синтеза науки и нравственности. Также представлена характеристика основных черт информационного общества и определена приоритетность роли информационных процессов.

Ключевые слова: *информационная культура, информационное общество, глобализация, технократическое мышление.*

* * *

УДК 130.2:168.522

Лугуценко Т. В.
доктор філософських наук, професор кафедри прикладної філософії та теології, Інститут філософії і психології Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля (Україна, Луганськ), telfira@yandex.ru

КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР І ПРОСТІР КУЛЬТУР У СУЧАСНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

На основі філософсько–культурологічного аналізу розглядаються сучасні культурні трансформації, які видозмінюють форми передачі соціального досвіду і разом з тим виключають ряд традиційних для становлення особистісних культурних практик. Встановлено, що кардинальні зміни культурного життя ведуть до формування нового розуміння життєвого світу і вибудовування власних перспектив інкультурації в контексті соціокультурних змін, що відбуваються. Доведено, що нові глобальні інформаційні технології не тільки відкривають не бачені раніше можливості для розвитку людини, але одночасно ставлять перед ним і культурою складні проблеми загально–філософського характеру, пов'язані з дегуманізацією культури, раціоналізацією мислення, технологічністю життя.

Ключові слова: *культура, культурній простір, інформаційна цивілізація, суб'єктивна культура, об'єктивна культура, духовність, просторове сприйняття, моделі простору культур, культурна парадигма.*

Культура постмодерну стурбована проблемою складності світу і людини та пошуку відповідності між цими рівнями складності. Освоюючи світ, ми переосмислюємо його культурні образи. Мислителі різних епох розглядали важливі проблеми: пошуки сенсу життя, сенсу існування людини і всього людства; самовизначення і самоствердження і самореалізація в русі до абсолюту, набуття тим самим духовності, духовного потенціалу і досвіду ціннісного самовизначення, який втілюється і в цінностях культури, і в релігійно–міфологічних культах. Ці проблеми мають філософсько–антропологічний сенс.

Питання, пов'язані із суттю і специфікою реальності культури, розглядали Д. Бідні, І. Гердер, К. Гирц, П. Гуревич, М. Каган, Ю. Лотман, А. Моль, В. Носов, П. Сорокін, В. Стьопін, Е. Тайлор, А. Уайт, І. Хейзінга, О. Шпенглер. Особливо виділимо авторів, чиї концепції культури необхідні для розуміння суті культури, – це роботи П. Сорокіна, що в найбільш явному вигляді досліджують аксіологічну концепцію культури; Е. Тайлора, що сформулював антропологічну концепцію культури; М. С. Кагана, що розробляв діятельнісний підхід до культури; А. Моля, який представив інформаційно–семіотичний підхід до культури; І. Хейзінга, який трактував культуру як гру. При розгляді структури культури виникає потреба звернути увагу на роботи М. С. Кагана, а при дослідженні функцій культури – на дослідження В. Носова, А. Флієра. Проблема кризи, що охопила всі сфери культури, стає однією з ключових проблем гуманітарного знання й порушується у величезній кількості робіт уче-